
"Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки : Збірник наукових праць", Кіjów 2011 : [recenzja]

Hereditas Monasteriorum 5, 427-430

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

o pewnych wątpliwościach, które budzi wprowadzenie przez autorkę w omawianej pracy terminu „lekarz ran”, stanowiącego kalkę językową występującego w języku niemieckim „Wundarzt”. W literaturze przedmiotu do określania tego rodzaju fachowców używa się terminów „chirurg”, „cyrulik” oraz „felczer”. Choć ostatni z nich rozpowszechnił się dopiero w XVIII i XIX w. i w omawianej epoce raczej nie występował, przyjęło się jednak stosować go właśnie jako odpowiednik niemieckiego „Wundarzt”. Jak już wspomniano, w praktyce rozróżnienie zakresu kompetencji chirurga, cyrulika i „lekarza ran”, a nawet medyka było bardzo umowne i nieraz dochodziło do ich nakładania się, co zresztą autorka sama zauważa. W pracy jednak stosuje się do opisanie tej samej osoby wymiennie terminy „lekarz ran” i „chirurg”, co ostatecznie podważa stosowność wprowadzania nowego terminu dla określania fenomenu o już ugruntowanej i powszechnie używanej nazwie.

Książka *Lekarze w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach w XIV–XV wieku* stanowi przykład rzetelnie i solidnie przeprowadzonego badania, z uwzględnieniem szerokiej bazy źródłowej, a podejmowany przez autorkę temat do tej pory pozostawał słabo rozpoznany. Umiejętne operowanie różnorodnymi źródłami w celu wszechstronnego i szczegółowego przedstawienia postaci lekarzy stanowi niezaprzeczalny atut. Zachowanie logicznego ciągu myślowego, umiejętność przeprowadzenia klarownego i przekonującego dowodu opartego na źródłach oraz trudna sztuka zachowania pewnej lakoniczności w opisie sprawiają, że praca jest przejrzysta i przystępna. Pomimo wymienionych drugorzędnych zastrzeżeń recenzowaną książkę należy ocenić jako bardzo wartościową pozycję. Pozostaje mieć nadzieję, że autorka będzie kontynuowała badania w tym kierunku.

Jakub WĘGLORZ
Instytut Historyczny
Uniwersytet Wrocławski

*Друкарня Почаївського Успенського монастиря та її стародруки.
Збірник наукових праць [Drukarnia Poczajowskiego Uspieńskiego
klasztoru i jej starodruki. Zbiór prac], Київ: Національна Академія Наук
України, Національна Бібліотека України ім. В. І. Вернадського, 2011,
ss. 263, il. 39, bibliografia**

Publikacja stanowi efekt końcowy realizowanego w latach 2005–2007 projektu naukowego *Cyrylickie wydania drukarni poczajowskiego monasteru od 18 do pierwszego trzydziestolecia 19 wieku. Badania historyczno-księgoznawcze. Katalog. Ochrona*. Badania dowiodły, że tłoczone cyrylicą produkty wydawnicze tej oficyny przechowywane w zbiorach Działu Ksiąg Rzadkich i Starodruków Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W. I. Wernadskiego (Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, dalej: BNU) i Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk (Российская академия наук, dalej: BRAN) są nie tylko bogate pod względem ilościowym, ale także interesu-

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

jące pod względem treściowym i gatunkowym oraz bogate w znaki własnościowe. Równocześnie w Dziale Książ Rzadkich i Starodruków BNU powstał portal ukazujący historię tej oficyny wydawniczej oraz rejestrujący jej druki znajdujące się w zbiorach tej biblioteki.

Książka zawiera 10 prac (osiem po ukraińsku, dwie po rosyjsku). Rozpoczyna ją artykuł Jarosława Isajewycza (*Ruch wydawniczy i drukarstwo w Poczaiewie: inicjatorzy i wykonawcy*, s. 7–22), ukazujący dzieje ławry poczaiewskiej, przechowywanej w niej cudownej ikony oraz tamtejszej oficyny wydawniczej, w tym jej repertuar wydawniczy i wyposażenie, kolejnych prefektów oraz miejsce druków poczaiewskich na tle innych oficyn klasztornych działających na Wołyniu. Już w 1618 r. w prawosławnym wówczas jeszcze monasterze wydano (korzystając z przenośnego warsztatu) *Zercalo Bohosłowiji*, autorstwa jego przełożonego, Cyryla Stawrowieckiego. Zorganizowana drukarnia powstała w monasterze, od początku XVIII w. już bazylińskiego, przetrwała jego kasatę w 1831 r. i przekazanie monasteru w ręce mnichów prawosławnych. Jej działalność zakończył wybuch I wojny światowej.

Hałyna Kowalczyk (*Badania starodruków poczaiewskich w Bibliotece Narodowej Ukrainy im. W. I. Wernadskiego: tradycje, stan i perspektywy*, s. 23–32) omówiła stan badań nad drukarnią poczaiewską, drogi, którymi wydawane tu książki trafiały do zbiorów BNU (z biblioteki ławry poczaiewskiej, z Kijowskiej Duchownej Akademii, z magazynów wołyńskiej i podolskiej biblioteki seminaryjnej i in.), oraz prowadzone tu nad nimi badania.

Natalija Zabołotna (*Poczaiewskie druki cyryliczne gromadzone w zbiorach Biblioteki Narodowej Ukrainy im. W. I. Wernadskiego jako źródła do historii ruchu wydawniczego i dziejów drukarstwa*, s. 33–55) omówiła zgromadzoną w BNU kolekcję poczaiewskich książek cyrylicznych, wskazując, że jest to obecnie największa na świecie kolekcja takich druków. Zwróciła uwagę na różnice występujące w poszczególnych egzemplarzach tego samego wydania, nie tylko edytorskie, ale również graficzne, np. stosowanie innych ozdób. Przybliżyła też sposób funkcjonowania drukarni.

Anastasija Romanowa (*Książki i ich losy. Wydania poczaiewskiego monasteru w zbiorach Oddziału Rzadkiej Książki Biblioteki Rosyjskiej Akademii Nauk*, s. 56–61, tekst po rosyjsku) przedstawiła, jakimi drogami druki poczaiewskie napływały do BRAN. Najwięcej trafiło ich tu około 1920 r., kiedy przekazano druki z zamykanych wówczas monasterów i cerkwi oraz konfiskowanych kolekcji różnych organizacji i osób prywatnych. W tamtejszym Oddziale Rzadkiej Książki nie stanowią one odrębnego zbioru, ale docenia się je, zwłaszcza pierwsze wydania poszczególnych edycji, ze względu na popularność tych druków w Rosji i ich dość wysoki poziom typograficzny. Autorka zestawiała wszystkie te druki (według dat pojawienia się ich w zbiorach biblioteki) i krótko je scharakteryzowała.

Iryna Cynkowska i Hliba Juchymec (*Artystyczne zdobienia poczaiewskich starodruków*, s. 62–94) badaniami objęli kolekcję przechowywaną w BNU. Wskazali na dość wysoki, szczególnie na tle innych prowincjonalnych oficyn, poziom estetyczno-typograficzny produkcji drukarni bazylianów poczaiewskich, osiągnięty dzięki bogatemu zasobowi czcionkarsko-zdobniczemu oraz współpracy ze znanymi grafikami, nie tylko lokalnymi, ale także lwowskimi, np. z Janem Filipowiczem – wziętym na terenach wschodniej Rzeczypospolitej ilustratorem książek.

Marina Gordiejewa (*Staroobrzędowe wydania typografii poczaiewskiego monasteru i ich ornamentyka*, s. 95–104, tekst po rosyjsku) wskazała, że po tym, jak w lutym 1781 r. łucki eparcha unicki wydał drukarni poczaiewskiej zgodę na odbijanie książek dla staroobrzędowców, oficyna bazylińska zaczęła aktywnie współpracować z tym środowiskiem. Rychło jednak popadła w konflikt z głównym odbiorcą tej książki – kupcem Wasylem Jakowlewiczem Żeleznikowem,

ponieważ ten w urzędzonej przez siebie w 1784 r. drukarni zaczął nielegalnie odbijać podobne publikacje. Odtąd wytwory dla staroobrzędowców gościły pod prasami poczajowskimi dosyć rzadko – przyjmuje się, że wydano tu około 35 tego typu ksiąg. Autorka przeprowadziła analizę dostępnych jej edycji oraz porównała je z podobnymi wydaniem odbitymi w innych typografiach, np. w Moskwie i Grodnie.

Roman Kyseliow (*Leksyka mowy ukraińskiej w poczajowskich starodrukach*, s. 105–124) ustalił, że bazylianie poczajowscy wydali 39 ksiązek w języku ukraińskim lub zawierających fragmenty pisane w tym języku. Są to teksty bardzo zróżnicowane, pod względem zarówno gatunkowym, jak i stylistycznym. Leksyka powiązana jest w nich ze światem żywym i przyrodą martwą, z czasem i przestrzenią. Autor zauważa również, że w publikacjach poczajowskich dominuje język nawiązujący do tradycyjnej „prostej” ukraińskiej mowy, ale nie brakuje w nim wpływów innojęzycznych, zwłaszcza polskich.

Walentyna Boczkowska (*Mało znane strony historii poczajowskiego monasteru XVIII – początku XIX w. (na podstawie dokumentów wizytacyjnych)*, s. 125–138) ukazała uposażenie, wygląd i wyposażenie monasteru w świetle zachowanych wizytacji.

Julija Rudakowa (*Repertuar wydań poczajowskich odbitych czcionką łacińską i ich reprezentatywność w Bibliotece Narodowej Ukrainy im. W. I. Wernadskiego*, s. 139–150) stwierdziła, że mimo iż drukarnia była nastawiona na wydawanie publikacji przeznaczonych dla cerkwi unickich, liturgiczne księgi cyrylickie nie stanowiły większości w ogólnej liczbie poczajowskiej produkcji. Sporą jej część zajmują teksty łacińskie, a zwłaszcza polskojęzyczne. Są to publikacje o charakterze religijnym (dotyczące klasztoru poczajowskiego i jego świątyń, historii i organizacji cerkwi, statuty cerkiewne, prace teologiczne i filozoficzne, katechizmy, kazania), a także książki świeckie (podręczniki szkolne, tezy filozoficzne, panegiryki, teksty literackie, poradniki gospodarskie, kalendarze). Autorka zestawiła druki odbite czcionką łacińską znajdujące się w zasobach BNU.

Ołena Żeleźniak (s. 151–161) zajęła się wydaną w 1798 r. pięciotomową Biblią, stanowiącą przedruk moskiewskiego wydania z 1663 r. Zbadała jej wszystkie zachowane egzemplarze, wskazała miejsce ich przechowywania, zwróciła uwagę na jakość druku, oryginalność i artystyczną wyjątkowość opracowania, a także na fakt, że poczajowska Biblia występuje w trzech wariantach wydawniczych. Kolejno warianty te opisała, podkreślając ich wyjątkowe zdobnictwo, filigrany, różnorodność opraw (niektóre oryginalne poczajowskie), różnice między poszczególnymi wydaniem, występowanie znaków własnościowych, a także znaczenie tej edycji dla kultury wołyńskiej.

Książkę uzupełniają dwa wykazy poczajowskich wytworów typograficznych. Ołena Żeleźniak sporządziła wykaz ksiąg odbitych w latach 1734–1830 czcionką cyrylicką (s. 162–192), a Julija Rudakowa wykaz wydań odbitych w latach 1730–1830 czcionką łacińską (s. 193–246). Niestety, wykazów tych nie ujednolicono. Druki odbite czcionką cyrylicką ponumerowano i ułożono chronologicznie według dat wydania, druki odbite czcionką łacińską pogrupowano zaś według dziesięcioleci, 1730–1740, 1741–1750 etc., a na końcu wykazano edycje bez ustalonych dat wydania. Utrudnia to porównywanie obu spisów; uzyskanie informacji o liczbie druków wyłoczonych alfabetem łacińskim wymaga ich policzenia. Publikację kończy obszerna bibliografia (Ołena Żeleźniak, s. 247–261).

Recenzowana publikacja nie daje pełnej wiedzy na temat tej klasztornej placówki wydawniczej. Uwzględniła jednak zbiory tylko dwóch bibliotek. Niewątpliwie przynosi jednak istotny postęp wiedzy, szczególnie w zakresie druków cyrylickich. Zawartość merytoryczna publikacji

zdecydowanie przewyższa jej postać zewnętrzną – wydano ją na bardzo przeciętnym papierze, z mało czytelnymi ilustracjami. Każdy z artykułów został zaopatrzony w winietę nagłówkową i finalikową, nie wiemy niestety, czy są to reprodukcje winiet stosowanych w drukarni, czy tylko swego rodzaju stylizacje. Ogromnym brakiem jest nieobecność indeksów, które w tego typu publikacjach są koniecznością. Przydałyby się także wykaz instytucji i słownik terminów.

Halina RUSIŃSKA-GIERTYCH
Instytut Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa
Uniwersytet Wrocławski